

A IX. kötet

Ady Endre, az újságíró

Tudós Konried doktor úrral érzek együtt Ady Összes újságcikkeinek és tanulmányainak 9. (kilencedik!) kötetét olvasva, Konried doktor úrral, aki csodálkozott azon, hogy a nyútt idegrendszerű és fizikumú költő csak harmincegy éves. Mi ennek a csodálatra méltó koraérettségnek a titka? Kényelmes nagyvonalúsággal ráírhatjuk ezt is a zseniség számlájára, és a szóban forgó könyv nem fog megcáfolni bennünket: talán a legjobb, de mindenesetre a legokosabb magyar próza se-reglik benne össze, olyan világtörténelmi színvonalú publicisztika, amely még az első nyolc Ady-kötethez képest is előrelépés. Mégis vonakodunk attól, hogy e csodát egyszerűen természeti tüneménynek (zseniség) tulajdonítsuk, hiszen az Adynál kevésbé zseniális, nagy kortársi tehetségek — költők-írók csakúgy, mint szociológusok, gondolkodók, esztéták — szintén korán jutottak fel nagy magaslatokra. A *Nyugat* és a *Huszadik Század* jelentős alkotói szinte kivétel nélkül még harmincadik életévük előtt lettek valami maradandót — vagy legalábbis maradásra érdemest — az asztalra. A koraérettség általános oka az a kesztyű, amelyet az öreg Magyarország fiatal tehetségeinek arcába vágott; vagy — filozófiaiban szólva — a Lét és a Legyen közt megnyílt, egyre szédtöbb szakadék, mely úgrra készítette azokat, akik nem akartak egész életükre a rosszabbik parton rekedni. A századforduló polgárosodása már lehetővé tett annyi demokráciát, hogy megfogalmazódhassék a demokrácia teljes hiánya, ennek strukturális okaival, mindenekelőtt polgárosodásunk nyavalyáival egyetemben.

Ady gondolkodói zsenialitásának alfája és omegája az volt, hogy ezt a gyötrően paradox helyzetet, okaival és folyományaival együtt, kétségbeesett világossággal ismerte fel; írói zsenialitása pedig abban a képességében csúcsosodott ki, hogy lakonikus, epigrammatikus tömörséggel tudott hangot adni mindannak, amit felismert. Ime egy mintapélda: „A magyar polgári forradalmat 1848-ban megcsináltuk, mert ez akkor európai divat volt. S azóta — istenen, hatvan esztendeje már — annyira sem mentünk, hogy a polgári forradalomhoz szerezzünk be polgárságot is.” De mi lenne, ha beszereztük volna? Ady illúziótlan tudja, hogy a színre olyan szereplőt kell kívánnia, aki másutt már jócskán leszerpelt. És itt ismét kiviláglik, hogy a publicisztikai tehetség egyik fokmérője az ürügykeresés művészete. Milyen téma kínálkozott 1908-ban a fenti keserű igazság érzékeltetésére? „Párizs polgársága kijavította a kalendáriumot, s július 14-ik napját június 14-ik napján ünnepelte meg. Július 14-én rombolta le egykoron a nagy forradalom a Bastille-t, s június 14-én futottak az idén a lovak.” Ady a végsőkig kikapazza mindazokat a lehetőségeket, amelyek ebben a naptári rímekben rejlenek. Gondos gúnnyal eszteli a nagy napot megelőző lázas hajszát, a verseny pénzügyi vonatkozásait, hogy annál biztosabban üljön az útés: „Annyi ember, ahány a versenyen künn volt, a világ összes Bastille-ait le tudná rombolni.” De kit érdekelnek a Bastille-ok, ha illusztris lovak futnak? „Tunya, semmi, fakó, pocakos, haszontalan népség lett a nagy forradalom késő gyermekeiből.” És a cikk végén, e szomorú dátumcsere biztató tanulságaképpen, okosan és fenyegetően megjelenik egy harmadik nap is: május elseje.

Módszertani példának idéztük ezt a cikket. Ady fölfedezte valamely köznapi eseményről, hogy jelképesse növeszthető; ezt meg is cselekedte, mégpedig mindig úgy, hogy a jelkép ne hagyja faképnél az alapjául szolgáló kis tényeket. A jelkép segítségével aztán új tényekhez vert hidat. E tények koherenciája világtörténelmi folyamatot tárt fel érzékletesen: a polgárság fejlődését, hanyatlását, bukását. Az érzékletességet a jelkép biztosította, az összképet pedig a minden igazi tehetségre jellemző takarékoskodás: nemcsak meg kell enni az ételt, hanem utána ki is kell tunkolni a tányért, semmi sem vesztet kárba.

Nem vállalkozhatunk arra, hogy részletesen ismertessük e kötet témáit. Ady sokkott témái ezek, középpontjukban a magyarság problémája, a magyar ugar, magyarság és a nyugat, magyarság és a zsidóság, magyarság és a nemzetiségek, magyarság és a forradalom, magyarság és a kultúra, magyarság és Ady Endre.

Ez a magyarságfogalom minden irányban végletes, és elképzelni sem lehet könnyebb foglalatosságot, mint hogy kiragadott idézetek segítségével ellentmondásokat mutassunk fel benne. Olykor egy mondaton belül, tudatos szándék eredményeképpen ütköznek ki ezek az ellentmondások. Ime Tisza István jellemzése abból az időből, amikor a költő még nem gyűlölte olyan féktelenül Geszt urat: „Milyen furcsa, milyen hibás, milyen ártó, milyen dacos, milyen erős, milyen szép, milyen magyar ember.” Magyarország az értékek és az értékek pusztulásának a földje, a forradalom és a forradalmatlanság földje, Gyulai Pál földje, akiről az áll írva, hogy „Erdélyiségének voltáról, törvényének erejéről, szívósságáról, missziójáról már majdnem babonásan különöket és szépeket hiszek”, másrészt viszont — egy másik cikkben — „Párizs fölött a kormányozható léghajó kereng, Budapesten autóbilok száguldoznak, s Gyulai Pál egy kis esztendővel ezelőtt elégiában fakadt ki a bicikli ellen”. A véletek, amelyek persze többnyire egymástól függetlenül bontakoznak ki, a nemzetbűszkeségtől a gyalázásig terjednek, és sohasem semmisítik meg, hanem inkább felerősítik egymást, mert közös forrásuk a szeretet és a kétségbeesés. Irodalmi igazságukat az biztosítja, hogy — akárcsak az Ady-versek esetében — indulati töltésük mindig az adott cikk életanyagából táplálkozik, a szerző nem kacsint ki ebből az anyagból más, szintén igaz, de nem odaváló igazságok felé, hanem bizakodón hagyja, hogy együttes teljességgé kerekedjenek. Ebben nagyban segít nekik két növekvő szerepű ideológiai tényező: egyrészt a szocializmus, mint perspektíva, mely bátorítón túlmutat a magyar végleteken, másrészt — ezzel összefüggésben — a forradalmi magatartás és szemlélet felsőbb-ségét valló morális hozzáállás. Csak példaképpen: Görgey kilencvenedik születésnapján, a divatos hódolat és honfiúi megértés légkörében, Ady számára az ünnepelt mégiscsak „Egy kilencvenéves honáruló, akiért letarolják januáros télben az összes üvegházak cserépvirágágyait”. És egy másik — immár nem Görgeyről szóló — cikkben Ady megrajzolja azt az erkölcsi légkört, amely lehetővé teszi az értékeknek ezt a visszajára fordulását: „Nálunk a koalíciós győzelem egyszersmind az ideák elföldelését is jelenti. Ha a hatalom megvan, senki se gondol itt arra, s talán joggal, hogy az intellektusnak is adni kell valamit.”

Ebben a kötetben található Ady publicisztikai életművének legvitathatóbb darabja, *A duk-duk affér* is. Maga a cikk látzólag nem időszerű: Ady az *Új Idők*ben, Herczeg Ferenc reakciós lapjában megtagadta a követőt és híveit, akik sokszor többet ártottak neki ellenségeinél. Ezt a cikket bizonyára rüt dolog volt megírni, noha remekmű, és még rütöb volt éppen a szóban forgó lapban publikálni, noha másutt nyilván nem közölték volna. De a duk-duk-ügy mögöttes területe, a megelőző és válaszképpen kirobbanó viták olyan példásan izgalmasak ma is, hogy nem kerülhetjük meg őket. Tárnyilagosan meg kell állapítani, hogy ez az irodalmi-politikai csatározás olyan szennyes indulatokat hozott napfényre, amelyek még ma is megérdemlik bámoló elismerésünket. Nem a személyeskedésről van szó; a személyes indulatok, sőt a galád sajtóbeli orvlövész-mutatványok, az ilyen alkalmakkor bőven patakzó festék-vér, és a rosszul takart sebhelyek az ideológiai tusák lényegéhez tartoznak, ha egyáltalán van lényegük. Az eszméket csak személyek termékenyíthetik meg, és ha a személyeket kiiktatja a tapintat vagy az óvatosság, akkor az eszmék meddőn virágoznak el. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy egy ország teljes záptojás-készletét fel kell használni valamely irodalmi kérdés eldöntéséhez. De ha egyszer a tények és érvek gránátjai közé ve-gyülnek ezek az illatos aknák, akkor egykettőre tisztázódnak a frontok. A záptojás ugyan. is nemcsak azt jellemzi, akit eltalál, hanem elsősorban azt, aki dobta. Fontos ilyenkor bemérni az irányt és a lőtávolságot. Adyt pél-

dául minden irányból és minden távolságból bombázták vele. A tojások nagysága különbözött. A szaguk nem.

Ady a duk-duk-ügyet megelőző sajtóviták tanúsága szerint mindenekelőtt nemzetellenesnek számított, olyannak, aki „magyar nyelven idegen szellem mérgét” oltja irodalmunkba, tehát kozmopolita volt, magyartalan irányú, érthetetlen, züllött, romlott, enervált. És mindezt nemcsak jobbról és középről vették a szemére, hanem balról is. A Népszava némely cikkírójának véleménye szerint az ilyen irodalmat „tisztes munkáscsaládnak nem szabad olvasnia”, ez „bordélyirodalom”, „érthetetlen és undorító”, és messze a munkásság színvonala alatt marad. Ezzel szemben a konzervatív Vargha Gyula és a szocialista Csizmadia Sándor egyaránt éretnyes, közérthető, nem nemzetietlen, nem modern, nem destruktív. A különféle zászlókat lengető filiszterség morálja fogott itt össze egy szívszorongatóan magányos ember ellen — mert Ady ezerszer magányosabb volt magánylírát űző kollégáinál, akik — Kosztolányi szép szavaival élve — a „Családtalanok óriás családjá”-ba tömörülhettek, miközben Ady szakadatlanul táborot keresett magának, többnyire hasztalanul. A duk-duk-cikk egy kétségbeesett ember kétségbeesett lépése volt, olyan ütközetben, amelynek tanulságaival a mai napig adósak vagyunk magunknak.

Itt kell szólnunk a kötetet sajtó alá rendező *Vezér Erzsébet* munkájáról. A duk-duk afférról szóló izgalmas és körültekintő nyomozati jelentése — több mint negyven oldal, apró betűkkel — csak jellemző példája annak a mindenre kiterjedő, szeretetteli figyelemnek, amellyel munkáját elvégezte. Alig szerepel e cikkekben, kezdőbetűvel vagy utalásszerűen olyan Zilah-környéki fuvaros vagy párizsi bűnöző, akinek a nevét és cselekedeteit fel nem derítette volna; ez a gondosság a jelentéktelen tényektől a nagy szellemi összefüggésekig terjed, és magába foglalja a stiláris szempontot is. Csak bravúrosnak nevezhetjük Ady németül fennmaradt cikkének, a *Geistige Elefantiansis*nak a Vezér-féle magyarra adysított változatát, a *Lelki megalomániát* (!). A kötelező irodalomtörténeti alaposságon felül olyan azonosulás tanúi lehetünk itt, amely a legmélyebb műértésről tanúskodik. És ha ehhez még hozzátesszük, hogy a kötet kétharmad része — Vezér Erzsébet gyűjtő- és azonosító munkájának eredményeképpen — most jelenik meg először könyv alakban, akkor talán nem lesz furcsa, hogy Ady iránt érzett hálánkat kiterjesztjük az irodalomtörténészre is. *(Akadémiai)*

EÖRSI ISTVÁN